

Tweeënhalve eeuw kermis in Hilversum

Vergapen, verbieden en verhuizen

INEKE DE RONDE

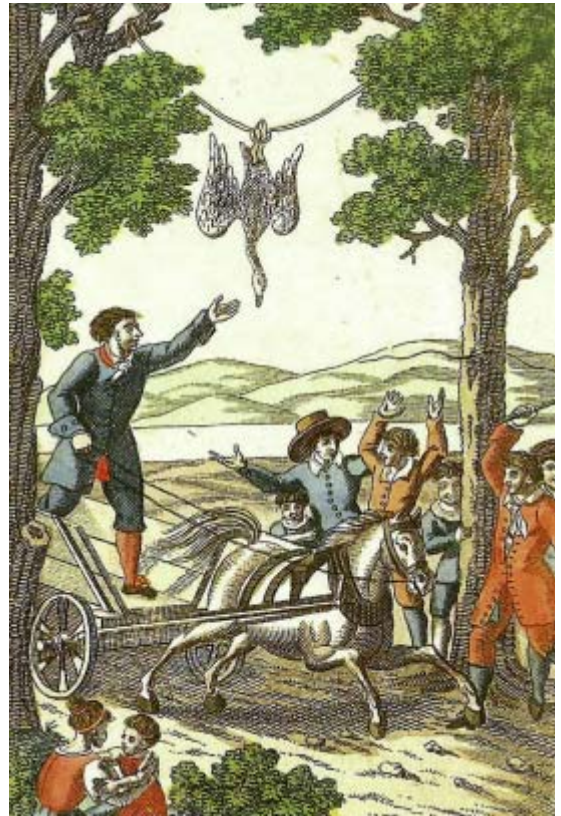
De kermis is een vast onderdeel van de activiteiten rond Koninginnedag en nu al jaren op de Groest te vinden. Vroeger was de kermis of jaarmarkt vrijwel de enige vorm van vertier, waar de bezoekers zich vaak behoorlijk te buiten gingen. Het is een van de vele bronnen van vermaak en ontspanning, al gaat er zelden een kermis voorbij zonder dat iemand zich eraan stoort.

De kermis in vroeger tijden

Het is onduidelijk sinds wanneer in Hilversum kermis wordt gevierd, maar net als elders zal het ook hier al vóór de Reformatie hebben plaatsgevonden. Van oorsprong is het een rooms feest; kermis is een verbastering van kerkmis. Zeker is dat het feest in de achttiende eeuw hier werd gevierd. De grote brand in juni 1766 gaf het dorpsbestuur een reden om de kermis te verbieden en ook in 1768¹ werd er een veto over uitgesproken. Het heette toen geen kermis, maar vastenavondspelen! De spelen die op het programma stonden waren ringrijden, katknuppelen en ganstrekken. Bij katknuppelen stopte men een kat in een bier-ton en de deelnemers gooiden knuppels naar de tussen palen opgehangen ton. Degene die de ton kapot sloeg had gewonnen. De meeste lol hadden de omstanders van het krijsen van het doodsbange beest, dat, toen het eindelijk kon ontsnappen, de kwelgeesten wel eens verwondde. Ganstrekken was net zo wreed. De gans hing aan de poten vastgebonden aan een touw. De deelnemers moesten proberen de kop, die soms met groene zeep was ingesmeerd, eraf te trekken. De gans overleefde dit spelletje nooit. Deze spelen vonden nog tot diep in de negentiende eeuw plaats.

Kermisoproer

Ook in later tijd waren er regelmatig pogingen om de kermis af te schaffen. Het waren met name de arbeiders,

Ganstrekken. (afbeelding van internet)

ders, die erheen gingen om zich te buiten te gaan. Het gemeentebestuur vond dat de kermis de maatschappelijke ellende verergerde en overlast gaf en besloot het feest in 1899² te verbieden. Erg betuttelend, want de vieringen in de jaren 1893-1898 waren zonder noemenswaardige incidenten verlopen. Op 21 augustus, toen het feest had moeten beginnen, kwam het volk in opstand. Politie en schutterij hadden de grootste moeite om de gemoederen te bedaren. Veel vernielin-

Houdini op de Hilversumse kermis

In 1903 stond op de kermis het Groot Theater Nationaal met als belangrijkste attractie de Amerikaanse boeienkoning Houdini. Voor zijn komst waren zijn huzarenstukjes al beschreven. In de meeste plaatsen waar hij optrad, bracht hij ook een bezoekje aan de politie om de boeien te testen. Zo ook in Hilversum. Op 11 september liet hij zich op het politiebureau ketenen met zijn eigen handboeien, maar ook met die van de politie. Hij had zich in een mum van tijd bevrijd.

B. M. Zuikerberg te wilsnoten.
 — Mr. Houdini, de boeienkoning die thans in Terneuzen het publiek verstomd zal doen staan heeft gisterenmiddag tusschen 12 en 1 uur op het politiebureau alhier zijne toeren verricht, die alle gelukt zijn. Hij heeft niet alleen zijn eigen boeien, die verzegeld waren maar ook de Engelsche van de politie zelf weten te verbreken.
 — Donderdagavond had een paardrijder in het Circus Roberti-Althoff het

Aankondiging van het optreden van Houdini (links) en een verslag van zijn toeren op het politiebureau. De Hilversumsche Courant van 5 en 12 september 1903. (coll. SAGV)

gen, twintig gewonden en een dode waren het gevolg van dit Kermisoproer. Het jaar erna werd de kermis gewoon weer gevierd. Behalve wat mensen die te diep in het glaasje hadden gekeken, waren er geen incidenten. Tijdens de Eerste Wereldoorlog en ook de jaren erna was er geen kermis *wegens buitengewone tijdsomstandigheden*. In 1920 achtten burgemeester en wethouders de tijd rijp om *voor goed een einde te maken aan de door en door afgeleefde en ontaarde instelling*. De raad nam het voorstel met zestien tegen vier stemmen aan. Uiteraard kwamen er al snel handtekeningacties en plannen om weer iets voor het volk te organiseren. In 1922 zette de VVV een feestweek op touw, met zoveel attracties dat het eigenlijk een kermis was, al mocht dat niet zo heten. Het jaar erna stemde de gemeenteraad met positief resultaat over het opnieuw invoeren van de kermis. De nieuwe plek van de kermis werd het net aangelegde gemeentelijk Sportpark.

Attracties

Toen de kermis of najaarsmarkt nog vrijwel de enige bron van vermaak was, trok het vele mensen. Niet alleen bezoekers, maar ook liedjeszangers, goochelaars, muzikanten, kunstmakers en dergelijken die een paar centen probeerden te verdienen. Het was vooral een feest van kijken, eten en veel drinken. De plek voor de kermis was heel lang de Groest. Na het afbreken van het huis Lang Gewenst en egalisatie van het terrein begin twintigste eeuw kwam de kermis daar terecht. Die ruimte kwam goed uit omdat de attracties steeds meer plaats innamen. Behalve de snoep-, nougat-, wafel- en poffertjeskramen stonden er draai- en zweefmolens. Erg in trek waren het stoomcarroussel en zeker ook de bioscopen. In 1907 stonden er maar liefst vijf bioscopen op de kermis. Ook slagwerkhuizen – zoals de kop van Jut – waren erg in trek, zeker omdat veel mensen zich nog herinnerden waarvoor deze was in-

gesteld.³ Dat het publiek zich graag bleef vergapen blijkt uit de enorme belangstelling voor 'panoptica' en andere reizende wassenbeeldtentoonstellingen. Daarin waren vaak gruwelijke misvormingen te zien. Maar ook de shows met mensen met lichamelijke afwijkingen deden het erg goed. Geleidelijk nam dit soort 'freakshows' af en een typische kijktent als het 'vlooientheater' stond voor het laatst in 1976 op de kermis. De attracties werden groter en sneller, al is er de laatste jaren in Hilversum niet veel ruimte meer voor een groot aantal van deze constellaties.

De organisatie

In het begin van de twintigste eeuw nam de gemeente de verpachting op zich. Op de kermis van 1907⁴ kostte de kleinste kraam negen gulden en de grootste f1.815. Dat waren respectievelijk de oliebolenkraam en het stoomcarroussel. Tot de Tweede Wereldoorlog bleef de gemeente de pacht voor de kermis innen, de organisatie voor volksfeesten was verantwoordelijk om via een collecte geld binnen te halen voor andere activiteiten rond Koninginnedag. In 1946 kreeg de Stichting Hilversums Comité Nationale Volksfeesten van de gemeente toestemming om de pacht voor de kermis te innen. De heer Signer, die de contacten met de kermisklanten onderhield, de toekenningen deed en ook de indeling van het terrein voor zijn rekening

Draaimolen op de kermis op het Langgewenst, 1950.
(foto Stevens, coll. SAGV)

nam, kreeg hiervoor tien procent van de pachtsom. De rest van het geld besteedde de stichting aan het organiseren van diverse volksfeesten, zoals Koninginne-

Burgemeester Boot behoorde in 1956 tot de enthousiaste bezoekers van de kermis.
(foto Stevens, coll. SAGV)

Na lange tijd aan het Langgenst te hebben gestaan, verhuisde de kermis in 1968 naar het Matawitterrein aan de Langestraat. De sloop van een grote tapijtfabriek liet voldoende ruimte voor de kermis. (foto Stevens, 1969, coll. SAGV)

De kermis stond vanaf 1981 op het terrein bij de Expohal. Ook hier de bekende vermakelikheden als een draaimolen en een Oud-Hollandse Gebak-kraam. (coll. Krijn Brouwer)

dag en de 5-mei-viering, maar ook de intocht van sinterklaas. In eerste instantie gaf de gemeente het terrein om niet – na de oorlog was dit weer aan het Langgewenst – maar toen later de kermis op het Sportpark kwam vroeg de gemeente een vergoeding per vierkan-te meter. De pachtopbrengst was in 1970 bijna 37.000 gulden. Begin 2010 stopte het Comité Nationale Volksfeesten met de organisatie. De verpachting en de organisatie van diverse festiviteiten is nu de verant-woordelijkheid van de gemeente.

NIMBY⁵

Het kiezen van een plek tot alle tevredenheid van de om-wonenden is al bijna een eeuw onderwerp van veel onderhandelen, klachten en protesten. Sinds 1923 was de kermis (onder de naam Gooische feestweek) op het sportparkterrein en toen twee jaar later ook in juni een Lunapark op die plek kwam, waren de omwonenden het zat. De gemeente kreeg een lange brief met bezwa-ren, onder andere over Schelle klanken, doordringende ge-luiden draaiorgels, sirenen, klappers (kop van Jut), die zich met

De kermis op het terrein van de Expohal aan de Soestdijker-straatweg, jaren negentig. (coll. Krijn Brouwer)

De toegangspoort van de kermis bij de Expohal. (coll. Krijn Brouwer)

het gejoel en geschreeuw der bezoekers vereenigden tot een dusdanig wanklankig geheel als door den volksmond met een heidensch of helsch lawaai pleegt te worden aangeduid en Dat een zoogenaamde Gooische feestweek bij uitnemendheid gewoonlijk niet door villabewoners pleegt te worden bezocht, maar voornamelijk strekt tot vermaak van den kleinen burgerstand. De gemeente beloofde rekening te houden met de bezwaren, maar de kermis bleef op dezelfde plek tot de Tweede Wereldoorlog dit vermaak verhinderde. In 1946 was er weer behoefte aan vertier. De kermis vond plaats op het Langgewenst. Vanaf 1968 werd het Matawitterrein tussen Langestraat en Ruitersweg tien jaar lang gebruikt, ondanks klagende winkeliers, verkeersopstoppingen, geluidsoverlast en ruimtegebrek.

Toen het terrein bebouwd zou worden was het noodzakelijk om te zien naar een andere locatie. Het werd in 1979, ondanks de protesten van de omwonenden, een terrein aan de Anth. Brouwerstraat. Hoewel de gemeente had toegezegd dat het eenmalig was, moest de buurt ook in 1980 de kermis hier slikken omdat de beoogde nieuwe plek bij de Expohal dat jaar niet vrij was. Na de sloop van de Expohal werd er al over gepraat, maar toen er bouwplannen waren voor een school was het zeker: de kermis moest weer verkassen. In afwachting van de definitieve locatie was in 1997 voor het terrein bij de Du-

doktribune gekozen. Dat jaar werd door diverse partijen veel gesproken over een nieuwe plek. Hoek Diependaal-selaan/Kerkelandenlaan was al snel door de raad weggestemd. Daarna kwam het Dudokpark aan de orde. Door fel protest van de omwonenden en vrees voor schade aan het net gerestaureerde raadhuis was ook deze plek snel van de baan. De nieuwe 'definitieve' standplaats was: Schapenkamp/Groest. Ook dit stuitte op veel weerstand. Omdat de tijd begon te dringen besloot de gemeente dat er in 1998 een kleine kermis aan de Groest zou komen. Protesten haalden niet veel uit en tot nu toe is er geen andere plaats gevonden.

Noten

- 1 Kladjie met jaartallen in SAGV, Coll. Perk, inv.nr. 97.
- 2 Fons Kok, "KOMT DAT ZIEN!" Het Hilversumse kermisop-roer van 1899', *Eigen Perk* 1998/3, p. 119.
- 3 Hendrik Jacobus Jut vermoordde in 1872 een rijke weduwe en haar dienstmeid. De doodsstraf was net afgeschaft en hij kreeg levenslang. De volkswoede was groot. Een kermisuit-bater maakte hiervan gebruik door een attractie waarop mensen met een moker hun woede konden koelen, kop van Jut te noemen.
- 4 *Hilversumsche Courant* 23-2-1907.
- 5 Not In My BackYard!